

Kiril Parvanov

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

Micheva-Peycheva, Kalina. Ethnocultural binarity of medieval Bulgarian literature. Sofiya: Diomira, 2017. 265 p. ISBN 978-954-2977-45-2

Abstract: Chief Assistant Dr. Kalina Micheva-Peycheva's monograph The Ethnocultural Binarity in the Medieval Bulgarian Literature is a study executed on a high professional level. The author has chosen a poorly studied topic which she has elaborated in a diachronic perspective. The research is based on serious empirical material, the critical literature is exhaustive. The reader is impressed by the well-organised composition and the clear presentation. Kalina Micheva-Peycheva's new book is a useful source for expert linguists, ethnolinguists, historians of literature, language and religion, as well as for everyone interested in traditional Bulgarian culture. The monograph is a notable achievement for its author and for the Bulgarian school of ethnolinguistics.

Кирил Първанов

(България, Институт за български език, БАН)

Мичева-Пейчева, Калина. Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература. София: Диомира, 2017. 265 с. ISBN 978-954-2977-45-2

Етнолингвистиката, макар нов дял от лингвистичната наука, се развива усилено през последните две десетилетия както в теоретически, така и в практически план. Трудовете на академик Н. И. Толстой създават основата за развитието на етнолингвистичното направление в славистиката. Една от най-известните школи е

Московската етнолингвистическа школа. В България в Института за български език през последното десетилетие се утвърди Софийски етнолингвистичен център със свои постижения и публикации, между които се нарежда и новата книга на К. Мичева-Пейчева. Гл. ас. д-р Калина Мичева-Пейчева изследва семантичната опозиция чист – нечист. На тази тема е посветена нейната дисертация „Сблъсъкът на чистотата и нечистотата в българската култура и език”, публикувана през 2013 г. В настоящата монография Калина Мичева представя етнокултурната бинарност на средновековната българска книжнина през фокуса на опозицията чист – нечист, която се оказва съществена в системата на християнските ценности.

Изследването се състои от 265 страници и е структурирано в увод, пет глави, заключение, приложение и цитирана литература. В Увода са поставени целите и задачите на работата, Глава I е посветена на научната проблематика, свързана с етнокултурната бинарност; в Глава II е анализирана етнокултурната бинарност в старобългарските класически произведения от IX - XI в.; в Глава III – етнокултурната бинарност в произведенията на Патриарх Евтимий; Глава IV проследява етнокултурната бинарност в апокрифните текстове; Глава V, от своя страна, разработва етнокултурната бинарност в новобългарските дамаскини. Монографията завършва със заключение, приложение с текстовете на използваните апокрифни молитви и библиография.

В **Увода** Калина Мичева-Пейчева представя обекта на своето изследване, целите и задачите, които си поставя, а също така определя използваните изследователски методи. Обект на анализ в изследването са избрани произведения на средновековната българска литература. Цел на монографията е да се разкрие съдържанието на концептите чистота и нечистота, като по този начин се открият значимите и повтарящи се връзки на семантичната опозиция чист – нечист с други като сакрално – профанно, добро – зло, свое – чуждо, които изграждат етнокултурната бинарност. За постигането на набелязаните цели К. Мичева-Пейчева си поставя няколко основни задачи:

- да се установят езиковите редове, с които се реализират в средновековната българска литература проучваните концепти;
- да се анализират основните семи в съдържанието на концептите;
- да се съпоставят съдържателните елементи на опозицията чист – нечист с тези на други опозиции;
- да се проучи отношението между християнската парадигма и традиционната култура на българите с оглед на избраната проблематика.

Авторката посочва, че е използвала следните методи: диахронен, метод на емпиричното изследване, метод на лингвокултурния семантичен анализ, метод на етнолингвистичния анализ. Калина Мичева-Пейчева също така представя основните теоретични трудове, върху които се базира изследването: Сепир, Уорф; Lakoff, Jonson 1980; Вежбицкая 1997, 1999; Апресян 1974, 1995; Толстой 1988; Толстая 1988, 2004; Топоров, Иванов 1965; Маслова 2006; Кобозева 2007, а от българска страна: Димитрова 1998, 2004, Пенчева 1998, Костадинова 2008, Витанова 2010, Китанова 2010б, Стаменов 2011, Мичева 2016 и др.

Втора глава разглежда теоретичните постановки, свързани с етнокултурната бинарност. Главата се състои от три части. Първата е посветена на семантичните

противопоставяния в съвременната лингвистика. Веднага прави впечатление богатата библиографска осведоменост на авторката и същевременно умението ѝ да систематизира и организира по темата научна литература от различни области на филологическото познание. Калина Мичева-Пейчева сочи основните бинарни опозиции, като твърди, че чрез тях може да се направи цялостен – както диахронен, така и синхронен – анализ на културните и езиковите феномени. Разкрива, че при семантичните опозиции има йерархия, в която се отразяват специфичните културни и национални ценности. В тази част Калина Мичева-Пейчева систематизира класификациите на семантичните опозиции и очертава мястото на противопоставянето чист – нечист. Според досегашните научни проучвания семантичната опозиция чист – нечист корелира с други: сакрално – профанно, свое – чуждо, светло – тъмно, духовно – плътско, безгреховно – греховно, добро – зло, първично – вторично и др.

Втората част уточнява терминологичния апарат, с който изследователката работи, като разглежда съдържанието на термина концепт, неговите елементи ядро, приядрена зона и периферия. К. Мичева-Пейчева прави и кратко научно представяне на термините, свързани с историята на българската литература и език.

В третата част на втора глава авторката уточнява емпиричният материал на своето изследване, а именно съчинения на средновековната българска книжнина. Тя описва накратко произведенията от старобългарския период, творбите на Патриарх Евтимий, българската апокрифна книжнина и новобългарските дамаскини. Калина Мичева-Пейчева извежда три парадигми, които присъстват в историята на българската култура: първо - политеистична митологична; второ - монотеистична християнска; трето - модерна рационалистична.

Глава II е посветена на етнокултурната бинарност в старобългарските класически произведения от IX-XI в. Изследователката запознава читателя с основни особености на старобългарския език, изворите за неговото изучаване, редакциите в славянския свят и с корпуса, от който е ексцерпиран емпиричният материал. Това е материалът в Архива на Старобългарския речник (Старобългарски речник т. I. С., 1999; Старобългарски речник т. II. С., 2009) в Секцията за история на българския език към Института за български език. Богатият емпиричен материал позволява да се вникне в лексикалното значение на лексемите, вербализиращи изследваните концепти. Анализирайки концептите чистота и нечистота, Калина Мичева-Пейчева представя съответно ядрото, приядрената зона и периферията им. За ядрото на концепта чистота например тя извежда следния езиков ред: чисть, прэчисть, чистота, оч,ст,т, (с®), оцэст,т, оцэштат, оцэщен,р. Обърнато е внимание на граматическите характеристики на лексемите. Главата завършва с изводи, в които се обобщават езиковите редове, словообразователните и семантичните особености и лексемите, вербализиращи концептите чистота и нечистота. Авторката очертава границите на опозицията чист – нечист, връзката ѝ с представите за доброто и злото, праведното и грешното, божествено и дяволско, отношенията между господстващото християнство и останките от езичеството.

Глава III е посветена на етнокултурната бинарност в произведенията на Патриарх Евтимий. Направен е кратък преглед на творчеството на Патриарх Евтимий и на мястото му в средновековната българска книжнина. К. Мичева-Пейчева изтъква новаторските елементи в неговото дело. Разкрива ролята на исихазма и припомня, че езикът на Патриарх

Евтимий бележи нов етап в развитието на българския книжовен език. Представянето на концептите чистота и нечистота следва модела от предходната глава – посочват се ядрото, приядрената зона и периферията. Авторката забелязва приемственост в езиковите редове в ядрото и приядрената зона с класическите старобългарски паметници и иновационното влияние на исихазма върху лексемите, формиращи периферията (кротост, безмълвие и т.н.). Глава III завършва с изводи, в които се обобщават наблюденията на изследователката в областта на словообразуването, семантиката и съчетаемостта на лексемите, вербализиращи концептите чистота и нечистота. Като цяло в трета глава се утвърждава идеята, че творчеството на Патриарх Евтимий притежава същите особености на етнокултурната бинарност, каквито са характерни за класическия старобългарски период, като под влияние на исихазма се откриват нови елементи.

Глава IV на монографията на Калина Мичева-Пейчева е посветена на апокрифните текстове. Главата се състои от две части: в първата предмет на проучването е етнокултурната бинарност в повествователни апокрифи, а във втората – в апокрифни молитви. Според избрания модел на анализ се определя ядрото, приядрената зона и периферията на концептите чистота и нечистота най-напред в историко-апокалиптичните, старозаветните и новозаветните апокрифи, а след това в апокрифните молитви. Предвид факта, че частта, посветена на апокрифните молитви, изобилства с демонични персонажи – дявол, демон, нежит и т.н. бих препоръчал да се обърне внимание и на "За демоните" с автор византийския философ Михаил Псел. Четвърта глава завършва отново с добре структурирани изводи. Като цяло може да се открие идеята, че и в езика на апокрифните текстове обобщаващ признак за опозицията чист – нечист е отношението към Бога. В същото време се утвърждават специфични само за този вид текстове семантични опозиции като: пост, приемане на чисти храни – човекоядство, приемане на трупове и мъртви зародиши, която има архаичен произход; мир – война; изобилие – бедност; равенство – неравенство, които определено се съотнасят с историческото битие на българите; многолика сакралност, начело с всемогъщия Бог – разнообразни антисакрални сили, свързани с традиционната култура (нечист дух, бяс, вампир, нежит, вещица, мора, тресавица и др.)

Глава V, посветена на етнокултурната бинарност в новобългарските дамаскини от XVII в., започва с представяне на дамаскините в българската литература и основните разработки, посветени на тях. Калина Мичева-Пейчева извежда езиковият ред, който вербализира концептите чистота и нечистота. Най-значима промяна в реализацията на изследваните концепти е наместването на лексеми от говоримия език на XVII в. в ядрото, а именно лексемите с корен -мръс- са по-чести и общоупотребими от тези с корен -нечист- и -сквърн-, които доминират в предходните периоди от развитието на средновековната книжнина. В изводите авторката стига до заключението, че обобщаващ признак на опозицията чист – нечист в езика на новобългарските дамаскини се оказва приближаването и съответно дистанцирането от Бога. Авторката анализира много вещо съдържателните иновации. Осмислянето на нечистотата като ереси и на чистотата като борба с тях вече не е актуално, в условията на робство настъпва консолидация на етноса по религиозен признак с цел противопоставяне на нехристиянската вяра на поробителите и няма място за ереси. А с новите идеи на Предвъзраждането се свързват някои семи на телесната и духовна чистота и нечистота (например телесната чистота като въздържание

от връзки с чужди партньори, духовната нечистота като езичество и мъчение на християните). Съществени са изводите на авторката за съотнасянето на отделни противопоставяния, свързани с промените в мисловните нагласи на авторите и възприемателите през XVII в. Важно е нейното наблюдение, че те се реализират езиково с лексеми от говоримия език, които могат да бъдат от домашен и чужд произход: пост – без мяра ядем; въздържание – курвовство; кротост – гняв и караз; смиреност – комсолук. Монографията завършва със заключение, в което авторката обобщава изведените след всяка от главите изводи. Изводите са систематизирани в шест групи. В първата група са изброени лексикалните реализации на изследваната опозиция. Втората е посветена на словобразователните особености и производните основи на репрезентантите. Третата систематизира семантичните реализации. Специална група е посветена на новите идеи, които се появяват във всеки един от анализирания типове книжина. С право Калина Мичева - Пейчева вижда новаторство в идеите на исихазма в оригиналното творчество на Патриарх Евтимий; в дуалистичната представа за света, претворена в българските апокрифи; в предвъзрожденските нагласи и лексемите от говоримия език в новобългарските дамаскини. Последната група изводи е посветена на връзката на етнокултурната бинарност с традиционната култура. По този начин се обобщава, че идеите от средновековната българска литература не са нещо чуждо и привнесено отвън, а са характерни и са все още живи в наивната езикова картина на света на българина. Общи за литературата и народната вяра според проучването се оказват сакралните чисти сили като Бог, земя, слънце, месец, звезди и сакралните нечисти сили като нечист дух, нечист бяс, вълпир, вещица, мора, нежит, тресавица и др.; чисти хора като девствено момиче и девствена невеста, сираци, първи деца, постници и нечисти хора като родилки, баячки и врачки; чисти същности като кръвта Христова и курбана с чисто животно и нечисти същности като поган, поганец, погански дни, поганица и др.

Монографията на гл. ас. д-р Калина Мичева-Пейчева „Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература” е създадена на високо професионално равнище. Авторката е избрала непроучена досега тема, като я е разработила в диахронен план. Изследването е стъпило върху богат емпиричен материал, критическата литература е изчерпателна. На читателя прави впечатление добре организираната композиция, ясният изказ. Новата книга на Калина Мичева-Пейчева е полезна както за специалисти езиковеди, етнолингвисти, историци на литературата, езика и религията, така и за хора с интереси към традиционната българска култура.

Монографичното изследване на д-р Калина Мичева-Пейчева е постижение за своя автор и за българската етнолингвистична школа.